

TARİHÇİ VE DÜŞÜNÜR ENVER ZİYA KARAL

(1906 - 1982)

Dr. M. CEMİL UĞURLU

“Doğa kendi kanunlarına göre insanı üretir ve yaşamını denetler. Bu nedenle sağlık konusunda doğa ile yaşam arasında bir denge vardır. Bu dengede hastalık ile bir değişiklik meydana gelebilir. İşte o vakit insan doğanın kendisine bağışlamış olduğu zekânın esiri olan tıp ilmi ile, hastalığa karşı savaş açar. Amma sonunda yine de doğanın dediği olur. Çünkü en güçlü olan odur. 7 Mart 1979”¹

Enver Ziya Karal

1906 Yılında Kosova’da doğan ve 18 Ocak 1982 tarihinde, ölüm denilen doğal bir nedenle, kendisinin “*Ebedî uyku*”² diye nitelendirdiği bir sonsuzluğa geç eden Enver Ziya Karal, seçkin bir bilim adamı ve Atatürkçü kişiliği, yetiştirdiği çok sayıda değerli insanlar, yayınladığı büyük yapıtları ve açıkladığı özgün düşünceleri ile toplumumuzca her zaman saygıyla anılacaktır. Ölümünden sonra bunu doğrulayan bir olay, Türk Eğitim Derneği’nin 1982 yılı “*Eğitim Hizmet Ödülü*”nün E. Z. Karal’a verilmesidir. Ord. Prof. Enver Ziya Karal, yaşamının büyük bir dönemini, Üniversite Öğretim Üyesi, Dekanı ve Rektörü olarak önemli ve verimli hizmetleriyle doldurduğu içindir ki, kendisini, kıymetli bir meslektaşının, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya’nın “*Hocaların Hocası*”³ diye nitelendirmesi, Karal’ın bir yaşam gerçeğini belirtmektedir.

Enver Ziya Karal, tarihçi, eğitimci ve düşünür kişiliğiyle, eğitimin gerçek içerik ve amacını, “*Eğitim, yalnız okuyup yazmayı öğrenmek değil, özgür düşünceye erbilmektir*”⁴ diyerek özdeyiş biçiminde açıklamıştır.

O’nun engin ve sistemli tarih bilgisi, Atatürk’ü evrensel özellikleriyle anlamış olması, kendisine, özellikle toplumsal bunalım dönemlerinde varlığına ulusça büyük gereksinme duyulan, bilgili ve bilinçli Atatürkçü,

¹ Enver Ziya Karal’ın yazara verdiği özel yazısı.

² Akgün, Seçil: Hocam ve Babam Enver Ziya Karal. Cumhuriyet, 28 Mayıs 1982.

³ Tunaya, Tarık Zafer: Hocaların Hocası. Cumhuriyet, 28 Ocak 1982.

⁴ Akgün, Seçil: A. g. y.

hümanist aydın niteliğini kazandırmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun yayınları arasında yer alan “*Osmanlı Tarihi*” adlı büyük yapıtın V, VI, VII, VIII'inci ciltlerini yazmış olan ünlü tarihçi E. Z. Karal, bu dizinin IX'uncu cildini ve “*Atatürk'ün Yaşamı*” adlı yapıtın ikinci cildini bitirmeye çalışırken yaşama gözlerini kapamıştır.

Enver Ziya Karal'ın “*Atatürk'ten Düşünceler*”, “*Atatürk ve Devrim*” isimli yapıtları, O'nun tarihçi ve Atatürkçü kişiliğinin değerli birer ürünüdür. Birinci kitabında Karal şöyle diyor:

“...*Atatürk. bütün bu nutuklarında, çeşitli konular üzerinde ifade ettiği fikirlerinin umumî efkâr tarafından bilinmesine büyük önem verirdi. Nitekim bir gün: (Beni görmek behemehal yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi ve hislerimi anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir) demişti.*

Atatürk'ün bu sözleri, yirmibir yüz yıl önce, Plotinus'un mimariyi tarif etmek için söylemiş olduğu sözü hatırlatmaktadır. Plotinus: (Mimarî; yapıdan taş çıkarıldıktan sonra geri kalan şeydir) demişti. Bu suretle de yapıda görünün maddî unsurun, fikir ve his unsurlarına istinat ettiğini ve bunların da mimarının ruhunu teşkil ettiğini ifade etmiştir.

Atatürk'ün fikirleri ve duyguları da, mimarı bulunduğu Türk İnkılâbına hâkimdir. Bu sebeple, İnkılâbın bilinip kavranması için, onların malûm olması gerekir...”⁵

Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurum'unda sırayla üye, genel sekreter ve başkan olarak görev yapıyorken, yaşamının en olgun dönemlerini tarih bilimine, Atatürk düşüncesine ve Kurum'a verimli hizmetlerle doldurmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun yayınlarının hemen hemen tümünün, çağdaş bilim dünyasında, gerçekten bilimsel araştırma yapıtları olarak sayılmış olması başarısında, Karal'ın bilgili çalışma ve düzenli yönetim döneminin önemli payı vardır. Hemen daima asıl kaynaklara dayanan ve bilimsel yöntemle tarihsel gerçeği saptamayı ve açıklamayı amaçlayan bu çalışmalar, kuşkusuz, Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'nun duvarına kazınmış olan “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*” özdeyişinin sönmez düşünce aydınlığında süregelmiştir.

Türk Tarih Kurumu'nun uluslararası ortamda kazandığı bilimsel etkinliği, saygınlığı ve haklı ünü, Başkan Enver Ziya Karal seçkin kişiliğiyle simgelemiştir. Kurum'un son yirmi bir yıldan beri sürdürdüğü “*Atatürk Yıllık Konferansları*” dizisinin 1982 yılında yapılan bir toplantısında Karal, son konuşmalarından birini yapıyorken, “*Bu Atatürk Konferanslarının daha*

⁵ Karal Enver Ziya: *Atatürk'ten Düşünceler*. Ankara, 1956, s. XII.

Doğa kendi kanunlarına göre insanı üretir ve yaşamın denetir. Bu nedenle sağlık konusunda doğa ile yaşam arasında bir denge vardır. Bu denge de hastalık ile bir değişimlik meydana gelebilir. İşte o vakit insan doğanın kendisine bozulanı olduğu İskânî'nin eseri olan tıp ilmi ile hastalığa karşı savaşır. Ancak sonunda yine de doğanın dediği olur. Çünkü en güçlü olan odur.

7 Mart 1979

(Kosova, 1906, E.Z. KARAL)

Tıp Profesörü
Doç. Prof. Enver Ziya Karal
Ankara Üniversitesi
Eski Rektörü
Türk Tıp Kurumu
Eski Başkanı

E. Z. Karal

nice, nice yirmi yıllar sürmesini diliyoruz ve süreceğine inanıyoruz" demişti. Karal, Kurum'un Başkanı olarak, bu konferansları açarken ve kaparken yaptığı konuşmalarda, bilim ve fikir adamı kişiliğinin belirgin birer niteliği olan sistemli bilgisiyle ve zengin kültür birikimiyle, açık bir anlatımla konuya ya da tartışmalara bir berraklık getirir, biçimsel farklı görüşler arasında özsel uzlaşmayı kolayca sağlardı. Çoğu Kez, bir, iki cümleyle sorunun özünü ya da dikkatten kaçmış olan yanlarını açıklayıvermiştir.

"Atatürk'ü anlamak" konusunu işleyen bir konferansta, Enver Ziya Karal Atatürk'ün yaşadığı yılların daima ilerisi aydınlatan evrensel bir kişiliği bulunduğunu, başka bir deyimle sürekli çağdaş kalan bir düşünce yapısı gösterdiğini belirterek, her Türk vatanseverinin, Atatürk'ü anlamaya ve anlatmaya çalışmasının ulusal bir görevi olduğunu fakat Atatürk'ü tam anlamının da sonsuz bir süreç niteliği taşıdığını ifade etmişti.

İnsanlar, yaşamda düşünce ve eylemleriyle, birbirlerinden temelde çok farklı alarak, "dünün adamı kalmak" veya "günün adamı olmak" ya da "yarının adamı olmak" durumundadırlar.

E. Z. Karal, "İnsan olarak Atatürk" isimli bir yazısında toplum, devlet ve "yarının adamı" kavramları arasındaki ilişkiyi Atatürk'ün yaşamında şöyle açıklıyor:

"... Bir devletin kuruluşu kutsal bir olaydır. Çünkü yeni bir düşüncenin, yeni bir ahlak anlayışının, bir kelimeyle yeni bir ülkünün zaferidir. Yeni ve eski arasındaki savaş, insan hayatında insanlık aşamalarında sonsuzdur. Buna insanlık başlangıcı ile bir başlangıç verilmesi düşünülse bile, bir son tasarımılamak mümkün değildir. Bu nedendir ki, tarih de ancak eski ile yeni arasındaki savaşların dokusunu oluşturan olayları anlatmaktan ve açıklamaktan başka bir şey yapmaz. Bu olayların eskiden yeniye akışı bazı hallerde normal bir tempo iledir. Bazı hallerde ise devrim adını verdiğimiz sert ve hızlı bir atılımla olur. Büyük devrimlerin kaynağı toplumdur. Toplum, kendisinde, ilkin özelliğini kestiremediği bir yeni düzen isteği duyar. Bu duygu, düşünürlerin beyninde soyut düşünce haline gelir. Sonunda toplumun istekleri ile düşünürlerin düşüncelerini duyan ve kavrayan devrimciler gelir. Bunlara, mantıkî, yaşayıcı ve şaşırtıcı bir biçim verirler. Devrimin gelişmesi böyledir. Modern Türkiye devletinin doğuşu da böyle bir devrimin eseridir. Bu esere ne yandan bakılırsa bakılsın Atatürk görülür. O kadar görülür ki, Atatürk herkesçe Yeni Türkiye'nin kurucusu kabul edilmiştir. Atatürk'ün Yeni Türkiye'yi meydana getirmesi için her şeyden önce, kendisinin yeni bir tip insan olması gerekli idi. Gerçekte de Atatürk, toplumumuzda yeni bir tip insandır. Ölümünden 29 yıl sonra bile O'nunla aramızdaki düşünce ve eylem açığı hâlâ kapatılamamıştır. Aramızda "Ah! Atatürk gibi bir adam gelse!" diyenlerimiz az değildir.

Atatürk'ü erişilmez insan tipi yapan etken nedir? O, bu etkeni daha 1908 yılında, Suriye'de bulunduğu sırada arkadaşı Müfit'e⁶ şu üç kelime ile açıklamıştı: "Yarının adamı olmak". Aradan 70 yıla yakın bir zaman geçtiği halde, Atatürk hâlâ yarının adamıdır. Yalnız biz Türkler için değil, bütün ezilen uluslar için, hatta yalnız onlar için de değil, kalplerinde insanlık duygularını barındıran bütün insanlar için...

*Atatürk yeni bir fikir, yeni bir ahlak ve yeni bir ülkü adamı idi. O, yarının adamı olmak istemişti. Yarının adamı oldu. Yarının adamı olmakta devam ediyor ve yarının adamı kalacaktır."*⁷

Tarihçi Enver Ziya Karal, uluslaşma sürecinde, güçlü ve köklü ulusal kurumlaşmanın sürekliliğinin önemini bilinciyle yaşadı ve bu bilinçle, ulusal yaşamımız için önemli bir kurum olan "*Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü*"nü kurdu.

Karal, 1961 anayasasının hazırlanmasında, Kurucu Meclis'in Anayasa Komisyonu Başkanı olarak tarihsel bir görevi de üstlenmiştir. Atatürkçü Karal, Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasalara yansıyan temel özelliğini, Atatürk'ün düşüncelerinin ışığında şöyle açıklamıştır:

"...Anayasalar, onları hazırlayanların aracılığı ile, belli bir devirde ve belli bir yönde halkın eğilim ve inançlarını gösterirler...

Yeni Türkiye devleti (Türkiye Cumhuriyeti), Atatürk'ün önderi bulunduğu büyük Türk devriminin eseridir. Bu eserin 1919 ile 1938 yılları arasında Cumhuriyet devri anayasalarına akseden özelliği, Atatürk'ün Türk devrimini tarif edişinde belirir.

Atatürk der ki: (...Türk devrimi, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatmaktadır. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri bir yana bırakarak en gelişmiş bir tarz olmuştur. Milletimizin varlığını devam ettirmek için, yüzyıllardan beri düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve niteliğini değiştirmiş, yani millet, din ve mezhep bağlılığı yerine, Türk milliyeti bağlılığı ile efradını toplamıştır.

Millet, Milletlerarası genel savaş alanında hayat sebebi ve kuvvet sebebi olarak ilim ve vasıtanın ancak çağdaş medeniyette bulunabileceğini değişmez bir gerçek olarak ilke kabul etmiştir. Sözün kısası millet saydığım devrim değişmelerinin normal zorunlu gereği olarak genel yönetiminin ve bütün kanunlarının ancak dünya ihtiyaçlarından ilham alınarak ve ihtiyaçların değişip gelişmesiyle devamlı olarak değişip gelişmesi esas olan lâik bir yönetim zihniyetini hayat şartı saymıştır.)

⁶ Adı geçen kişinin, Kırşehir eski milletvekili Lütfi Müfit Özdeş olduğunu açıklayan sayın Fahri Çoker'e teşekkür ederim. M. C. Uğurlu

⁷ Karal Enver Ziya: Atatürk ve Devrim. Ankara, 1980, s. 159, 165.

...Anayasaların yürütülmesi, onların hazırlanışından daha önemlidir; canlılıkları, yaşayışları, sözün kısası değerleri yürütülüş tarzına bağlıdır...”⁸

Türk tarihini çok iyi kavramış tarihçi kişiliğiyle Karal, bir konuşmasında, “Anayasaların kompromiler mahsulü olduğunu, gelişmeleri içtihat tekâ mü kanununa bağlı bulunduğunu, bu nedenledir ki, büyük devrimlerin yarattığı Anayasalardan yerini başkalarına terkedenler olduğu gibi bazı Anayasaların da, yaşayabilmek için, yeni nesillerin yeni hayat görüşlerine ve gelecek hakkındaki ümitlerine cevap verebilmek için kısmen değiştirilmiş veya yorumlanmış olduğunu” söyledikten sonra, “milletimizin mâşerî vicdamında daima yaşamış değerleri” şöyle açıklamıştır: “Tarihin şahitliği ile sabittir ki, bunların başında devlet kuruculuğu değeri gelmektedir. Bundan başka hak, adalet, mülkiyet ve vicdan hürriyeti kavramları tarih boyunca, dünyanın muhtelif yerlerinde kurulan Türk devletlerinde itibar görmüş ve bunlar, insan hakları prensipleri beyannamelerine geçmeden önce Türk milletinin lehine olarak dünya tarihin sayfalarına geçmiştir”^{8a}.

Enver Ziya Karal’ın seçkin kişiliğinin belirgin bir yanı da bilgeliği idi. Daha çocukluğundan itibaren, yıllarca süren savaşların acımasız koşulları altında da geçen, uzunca bir ömürde gerçekleştirildiği sürekli arınma, kendisine bir bilge nitelik kazandırmış olsa gerektir. Ölümü, “ebediyen uyuma” diye nitelendiren Karal, “Büyük Adamlar”ın bir bakıma sürekli yaşadıklarını ifade etmiştir. Bunu, ulusal kahramanımız ve büyük devlet adamı İsmet İnönü’yü bir anma töreninde şöyle belirtiyor: “... Bir Fransız düşünürü, (Zaman kendiliğinden ne iyidir, ne de kötüdür) diye bir söz söylemiştir. Gerçekten de böyledir. Zamanı değerlendiren insandır. İnsanın hayatında yaptıklarıdır. Kendi çıkarları üstüne yükselip yurt için, millet için ve hatta bunlar da yetmez insanlık için yaptıklarıdır. Bu üç yönlü çalışmalardır ki bir insanı ulusal sınırlar içinde olduğu kadar, ulusal sınırlar dışında da tarihe mal eder. Biz bugün böyle bir emirle buradayız, yarınki nesiller de yine böyle bir emirle buldukları yerde İnönü’yü anacaklardır; çünkü O hayatını boş yere geçirmemiştir.

İnönü, 1884’de doğmuştur. 1973’de ölmüştür demek doğru değil, başka bir hayata başlamıştır...”⁹

Burada Enver Ziya Karal’ın bilge kişiliğini yansıtan bir anımı anlatmak istiyorum. O’nunla ilk kişisel görüşmem, Türk Tarih Kurumu Başkanı olarak görev yaptığı dönemde, 1979 Mart ayının ilk günlerinde gerçekleşti. Bu görüşmede, kendisinin yalnız ünlü bir tarihçi değil fakat aynı zamanda bir düşünür de olduğunu bildiğimi söyledikten sonra, ileri bir

⁸ Çoker, Fahri: Karal ve Anayasa. Belleten, 1982, C. XLVI, sayı 182, s. 240, 241.

^{8a} Çoker, Fahri: Karal ve Anayasa. Belleten, 1982, C. XLVI, sayı 182, s. 240-241.

⁹ Karal, Enver Ziya: Atatürk ve Devrim. Ankara, 1980, s. 233.

gelecekte yayınlamak istediğim bir yapıtta, doğa, bilim, hekimlik kavramlarını ele almayı amaçladığım için, bu kavramlara ilişkin, evrensel içerikli ve kendine özgü bir yorumunu el yazılarıyla vermelerini dilediğimde kişiliğine çok yaraşan olgun, güleç davranışıyla bu dileğimi kabul ederek, iki gün sonra yazısı vereceğini söyledi. Ve gerçekten de söylediği tarihte özel yazısını verdi. Bu özgün düşüncesinin tamamını yazımın başına aktarmış bulunuyorum. Yazısının altına uğraşısını ve bulunduğu başlıca görevlerini tarihsel sırayla yazmıştı. Bunu yazdığı tarihte, Türk Tarih Kurumu Başkanı olduğu halde, kendisini “*Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı*” diye kaydetmiş olması üzerine, “*Eski*” sözcüğünü niçin yazdığını sorduğumda, gülümseyerek, “*Bütün bu nitelikler artık yalnız emekli cüzdanımı ilgilendiriyor*” diye yanıtladı ve düzeltme yapmak istemedi. O, böylece gelecekte kendisinden nasıl söz edilebileceğini daha yaşarken bir bilge özseziyle belirtmiştir.

Enver Ziya Karal’ı, insan yakından tanıdıkça, O’nun kişiliğinin büyüklüğü ve insancı (hümanist) davranışı, insanı etkiler ve kendine çekerdi. Batılı bir düşünürün ölümü nedeniyle yapılan bir yorumu, burada Enver Ziya Karal için de yinelemek uygun olacaktır: “*İnsan O’nu, O öldüğünde değil ancak kendisi öldüğünde yitirebilir.*” Çünkü insanlar, fizyolojik ölümden sonra, düşüncelerinin büyüklüğü, evrenselliği ölçüsünde, düşünsel olarak yaşayabilme olanağına kavuşabilirler.